

TIMO AHO

ALKOHOLI JA AGGRESSIIVINEN KÄYTTÄYTYMINEN

Humalatilalle ovat ominaisia voimakkaat tunteen ilmaukset, jotka vaihtelevat nousu-humalan elämänmyönteisyydestä laskuvaiheen apaattisuuteen ja ärräpäihin. 'Paras ystävä' voi hetkessä muuttua 'suurimmaksi vihamieheksi', ja aggressiivisen käyttäytymisen syy saattaa olla varsin mitätön.

Henkirikokset ovat aggressiivisen käyttäytymisen voimakkain muoto. Tekijän henkinen rakenne ja usein myös uhrin käyttäytyminen ovat varsinaiset syyt rikokseen. Alkoholia voidaan sitä vastoin pitää myötävaikuttavana syynä. Ilman alkoholia olisi moni väkivallanteko jäänyt toteuttamatta. Tästä ovat selvänä osoituksena useat tutkimukset, joiden mukaan henkirikoksen tekijöistä on noin 60—70 prosenttia ollut alkoholin vaikutuksen alaisena (mm. Verkko 1949, Wolfgang 1958). Tämä on siis yleis-

maailmallinen ilmiö, joten Veli Verkon käsitys huonosta suomalaisesta viinapäästä ei pitäne paikkaansa.

Alkoholin osuus sinänsä ei kuitenkaan ole kovin mielenkiintoinen asia. Sitä vastoin tuntuu antoisammalta katsoa, onko alkoholi henkirikosten yhteydessä vanhojen aggressioiden purkaja, vai syntyvätkö kiistat tavallista useammin välittömästi rikosta edeltäneen tilanteen aikana.

Tutkimuksen aineistona on käytetty Helsingin raastuvanoikeuden rikosasiain asiakirjoja, jotka sisältävät poliisikuulustelujen pöytäkirjat ja oikeuden päätökset. Asiakirjoissa on myös lääkärin lausunto tekijän humalan asteesta rikoshetkellä. Aineisto käsittää vuosina 1950—65 Helsingissä tehdyt henkirikokset ja törkeät pahoinpitelyt. Tapauksia oli kaikkiaan 313, joista noin puolet

oli henkirikoksia. Vaikka murhat, tapot, kuolemaan johtaneet pahoinpitelyt ja törkeät pahoinpitelyt eroavat toisistaan harkinnan ja tarkoituksen suhteen, ovat kaikki eittämättä aggression ilmauksia. Tämän vuoksi näitä rikoksia voidaan pitää yhtenä kokonaisuutena tutkittaessa alkoholin osuutta aggression syntyyn ja purkautumiseen.

Rikoksen tekijöistä vain 15 prosenttia oli selviä. Jonkin verran päihtyneitä, joiden veren alkoholin promillemäärä oli yleensä alle 1,7, oli 16 prosenttia. Juovuksissa olevia oli 69 prosenttia. Myös uhreista oli lähes 70 prosenttia juovuksissa. Joissakin tapauksissa oli uhri nauttinut siinä määrin alkoholia, että ruumiinavauksen yhteydessä oli vaikea määrittellä, oliko kuoleman pääasiallisena syynä alkoholimyrkytys vai väkivalta.

Karkeasti joka kolmas kaikista väkivallan tekijöistä oli ennen rikosta nauttinut viinaa tai muuta väkevää juomaa. Saman verran oli henkilöitä, jotka olivat nauttineet useampia erivahvuisia aineita. Viiniä oli käyttänyt noin kymmenen prosenttia, mutta olutta vain kymmenkunta henkilöä. Myös korvikejuomien käyttäjiä oli hieman yli kymmenen.

Vähän yli puolet rikoksista tehtiin perjantai-illan ja maanantain vastaisen yön välisenä aikana. Alkoholin osuus tällöin sattuneissa rikoksissa oli keskimääräistä suurempi.

Noin 20 prosentissa oli alkoholia hankittu laittomasti. Tarkkaa arviota on kuitenkin mahdotonta esittää. Kuitenkin "mustaa pulloa" ostettaessa oli vain muutaman keran syntynyt kiista, joka johti vakavampiin seurauksiin.

Aineiston avulla on voitu saada selville kiistan syntymishetki. Tämä ei kuitenkaan yksinään riitä ratkaisemaan ongelmaa, onko alkoholia pidettävä henkirikoksissa aggression kehittäjänä (ja purkajana) vai purkajana. Varsinaisen kiistan ei välttämättä ole tarvinnut syntyä ennen tilannetta, vaikka tekijällä olisikin ollut jo aikaisemmin aggressiivisia tunteita uhria kohtaan. Edelleen

rikoksen motiivi saattaa syntyä rikostilanteessa, mutta aggressiivisen käyttäytymisen lisäehtona voivat olla vanhat kiistat ja erimielisyydet. Tämän vuoksi on asian ratkaisemiseksi syytä verrata myös tilanteita, joissa osapuolet ovat tuttuja tai tuntemattomia. On selvää, että tuttujen kesken on kysymys vanhasta riidasta huomattavasti useammin. On myös järkevää ajatella, että rikoksen osapuolet ovat tunteneet toisensa useammin silloin, kun rikos on tehty sisällä.

Seuraavat poliisitutkintopöytäkirjoista poimitut tyypilliset näytteet on tarkoitettu tuomaan esille selvänä ja juovuksissa tehtyjen rikosten välisiä eroja.

Tapaus A. A lähti lauantaiamuna pesemään ikkunoita työtoverinsa E:n kanssa. Molemmilla oli jonkin verran alkoholia mukanaan. Rikoksen tapahtuessa A oli nauttinut lähes kokonaan ison pullon Vinettoa. Puolen päivän aikaan, jolloin A oli lopettelemassa työtään, saapui paikalle A:n veli, joka todistajien lausunnon mukaan oli huomattavasti päihtynyt. Veli alkoi häiritä A:n työskentelyä. Syynä tähän lienee ollut A:n penseä suhtautuminen veljeään kohtaan. A:n moittiesä veljeään tämä alkoi suurella äänellä huudella hävyttömyyksiä. A kuljetti veljensä pois päin, mutta tämä palasi takaisin.

Suora lainaus tapauksen jatkosta kuulustelupöytäkirjasta kuuluu:

"Kuulusteltavan (A:n) mentyä jälleen tikkaille ja alettua pestä ikkunoita uhri oli tullut tikkaiden luo ja alkanut uudelleen uhkailla kuulusteltavaa kovaäänisesti sanomalla 'Jätkä tule alas'. Samalla hän oli pitänyt nyrkkejään pystyssä huomiota herättävästi ja kuulusteltavaa oli sen vuoksi kovasti hävettänyt olla paikalla. Kuulusteltava oli lopulta hermostunut veljensä menettelystä ja kehottanut uhkaavasti häntä poistumaan paikalta... mutta uhri ei ollut totellut lainkaan eikä lopettanut häiritsemistä. Tämän jälkeen kuulusteltava oli astunut alas tikkailta ja alkanut työntää uhria satamaa kohti ja myönsi tällöin lyöneensä uhria vasemman kätensä nyrkillä, jonka seurauksena uhri löi takaraivonsa vesikouruun." Uhri kuoli sairaalassa. Tekijä tuomittiin kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä.

Esimerkki on tyypillinen kahden päihdyksissä olevan henkilön riita, joka syntyi tilanteessa, ja jonka syy on varsin mitätön.

Seuraava tapaus kuvaa rikosta, jossa riidan aihe on ollut olemassa kauan. Rikos tapahtui vuonna 1961.

Tapaus B. Jo vuoden 1950 alussa oli N:n ja eräiden muiden työntekijöiden taholta huomautettu B:lle, että tämä tekee töitä polkemalla urakkahintoja. Siitä lähtien oli tämä omasta mielestään ollut työtovereiden jatkuvan hännäilyn kohteena.

Rikosuuden huhtikuussa B joutui käsikähmään N:n kanssa tämän väittäessä B:tä viinakauppiaksi. Riidan jatkuessa N löi lopulta B:n huulen halki ja potkaisi tätä rintaan. Molemmat miehet saivat kolmen viikon pakkottoman pakkoloman työpaikastaan.

Jo muutaman päivän kulluttua tältä lomalta palatuaan joutui B mielestään nälvimisen ja painostuksen uhriksi. Tällöin hän löi erästä työtoveriaan rautaputkella hartioihin. B sai lopputilin.

B ajatteli, että erottaminen oli ennen kaikkea N:n syytä. Hän ei saanut asiaa mielestään ja päätti lopulta kostaa. Eräänä syyskuun aamuna B odotti N:ää tehtaan portilla. Kun tämä saapui, B meni hänen luokseen ja pyysi tätä "selvittämään asiaa". N ei kuitenkaan pysähtynyt ja B lähti kävelemään hänen vierelleen. Otettuaan muutaman askeleen tempaisi B puukon ja iski sillä miestä vatsaan. Tämä kuoli parin tunnin kuluttua sairaalassa. B oli rikoshetkellä selvä.

Tapaus C. (C:n oma kertomus lyhenneltynä) Kävellessään lauantai-iltana Eirassa tapasi C sattumalta naisenkilön L, jonka kanssa hän oli seurustellut muutamia kuukausia aikaisemmin ja asunutkin tämän luona. Myöhemmin L joutui vankilaan, josta pääsi pois rikoskuukauden alussa. L oli selvästi raskaana ja väitti C:tä lapsen isäksi. L oli tapahtumahetkellä juovuksissa. Hän oli miesseurassa, jonka jäsenet tarjosivat runsaasti viinaryyppyä myös C:lle. Ryhmä siirtyi puistoon, jossa eräs seurueen jäsenistä pyysi C:tä lähtemään kanssaan jonnekin. C ei suostunut pyyntöön ja miesten kesken syntyi käsikähmä. C veti taskustaan puukon, jonka seurueen jäsenet kuitenkin ottivat pois ja heittivät läheiselle kentälle. C haki puukkonsa ja pani sen tuppeen.

C, L ja eräs C:n työtoveri lähtivät kävelemään pois puistosta. Pian myös työtoveri erosi joukosta. Pariskunta käveli hetken kahden, kunnes tuntematon mies liittyi seuraan.

Seurue nousi vuokra-autoon ja lähti hakemaan Vaasankadulta lisää viinaa. Viinaa saatuaan L ja tuntematon mies yrittivät päästä eroon C:stä. Tämä kuitenkin seurasi heitä, jolloin L alkoi huitoa miestä kassilla päähän. Paikalle saapui ryhmä sivullisia nuoria miehiä ja poliisiauto. Sekä C että sivulliset se-

lostivat tapahtunutta poliiseille, jotka luvattuaan tehdä ilmoituksen asiasta poistuivat paikalta.

Poliisien lähdettyä nuoret miehet lupasivat "opettaa tuollaisen jätkän", mutta eivät kuitenkaan toteuttaneet uhkaustaan. Miesten ollessa jo menossa pois kääntyi eräs heistä takaisin ja lähestyi nyrkit ojossa C:tä. Tällöin C huitaisi taskusta ottamallaan puukolla miestä vyötärön kohdalle.

C:n lausunto on suurin piirtein oikea. Todistajien kuvauksen mukaan uhri ei kuitenkaan käyttänyt nyrkkejään edes uhkaukseen.

Uhri toipui hengenvaarallisesta vammastaan ja C tuomittiin skitsoidisen luonnevikaisuuden vuoksi täyttä ymmärrystä vailla tehdystä ja vaikean ruumiinvamman aiheuttaneesta pahoinpitelystä.

Kiistaosapuolten keskinäinen suhde

Seuraavassa käsitellään tutkimusongelman kannalta keskeisiä tekijöitä ajallisessa riippuvuusjärjestyksessä. Tämän vuoksi ongelman kannalta tärkein tekijä, kiistan syntymishetki, seuraa vasta kun ensin on tarkasteltu tekijän ja uhrin välisen suhteen merkitystä tekijän käyttäytymiselle.

Helsingissä tehtyjen henkirikosten omaleimainen piirre on se, että muihin tutkimuksiin verrattuna läheiset ovat olleet uhreina huomattavasti harvemmin. Sen sijaan tuntemattomia uhreja on merkittävästi useammin (Svalastoga 1956, Wolfgang 1958). Seuraavasta taulukosta selviävät tekijän ja uhrin välinen suhde sekä alkoholin osuus rikoksiin. (Alkoholin osuus: 1 = juovuksissa, 2 = jonkin verran päihtynyt, 3 = selvä)

Taulukko 1. Tekijän ja uhrin välinen suhde ja alkoholin osuus

suhde	Alkoholin osuus: tekijä			Yht. %	N
	1 %	2 %	3 %		
läheinen	46	22	33	101	46
tuttava	80	10	10	100	122
tuntematon	67	21	12	100	129
yhteensä	(205)	(49)	(43)	100	297

$$\chi^2 = 24,351 \quad df = 4 \quad P \text{ yli } 95 \%$$

Läheisen ollessa uhrina on tekijä harvemmin juovuksissa kuin uhrin ollessa tuttava tai tuntematon. Tämä viittaa siihen, että vanhoja riitoja ratkotaan harvemmin juopuneena, eli alkoholi on useammin aggression kehittäjä kuin purkaja (vertaa esimerk. 1 ja 3). Toisaalta se, että tekijä on enemmän juovuksissa uhrin ollessa tuttava kuin tuntematon, viittaa päinvastaiseen. Ilmeisesti tämä johtuu siitä, että humaltumisen alkuvaiheessa aggressiot suuntautuvat ryhmään kuulumattomiin. Humalatilaa edelleen voimistuessa alkavat aggressiot kohdistua ryhmän jäseniin (Bruun 1959). Ratkaisevinta tässä suhteessa on, etteivät tuttavien ja tuntemattomien kohdalla selvänä tehdyt rikokset eroa lukumääränsä puolesta toisistaan.

Tekijän ja uhrin välinen sukupuoliero ei varsinaisesti liity ongelmaan. Koska kuitenkin läheisistä uhreista noin 70 prosenttia oli naisia, saattaa olla, että tämä vaikuttaa edellä tehtyyn johtopäätökseen. Suhdetta, jossa nainen on tekijä ja uhri mies tai nainen, ei voida tarkastella, koska naispuolisia tekijöitä oli vain yksitoista.

Taulukosta 2 käy selville, että tekijä on suhteellisesti useammin selvä, kun nainen on uhrina.

Taulukko 2. Tekijän ja uhrin välinen sukupuoliero ja alkoholin osuus

tekijä/uhri	Alkoholin osuus: tekijä			Yht. %	N
	1 %	2 %	3 %		
mies/mies	70	18	12	100	251
mies/nainen	65	11	24	100	37
yhteensä	(200)	(48)	(40)	100	288

$$\chi^2 = 1,631 \quad df = 2 \quad P \text{ alle } 95 \%$$

Prosenttilukujen väliset erot eivät kuitenkaan ole edes oireellisia. Tämä viittaa siihen, että alkoholin osuus riippuu ennen kaikkea suhteen läheisyydestä, joka puolestaan ei ole kausaalisuhteessa tekijän ja uhrin väliseen sukupuolieroon. Valitetta-

vasti ei näitä muuttujia voida aineiston pienen vuoksi tutkia samanaikaisesti.

Kiistan syntymishetki

Kiistan syntymishetki on tutkimusongelman kannalta tärkein muuttuja. Taulukosta 3 selviää, että kiista syntyy vasta rikostilanteessa huomattavasti useammin silloin, kun tekijä on juovuksissa. Suhteellisesti vieläkin suurempi ero on selvänä tehdyissä rikoksissa: Rikokseen johtavia kiistoja syntyy selvin päin erittäin harvoin välittömästi ennen rikosta.

Taulukko 3. Kiistan syntymishetki ja alkoholin osuus

kiista syntynyt	Alkoholin osuus: tekijä			Yht. %	N
	1 %	2 %	3 %		
tilanteessa	75	17	8	100	211
ennen tilannetta	48	16	36	100	61
yhteensä	(187)	(46)	(39)	100	272

$$\chi^2 = 31,252 \quad df = 2 \quad P \text{ yli } 95 \%$$

Jakautumien suunnan ja χ^2 -arvon perusteella on ilmeistä, että alkoholia on pidettävä väkivaltarikosten yhteydessä merkitsevästi useammin aggression syynä kuin vanhan aggression purkajana. Toisaalta on epävarmaa, johtuuko selvänä tehtyjen tapausten runsaus vanhoissa riidoissa todella siitä, että alkoholi on keskimääräistä harvemmin vanhojen aggressioiden purkaja. Yhtä hyvin voidaan väittää, että perimmäinen syy liittyy suhteen läheisyyteen, koska kiistan syntymishetki ja suhteen läheisyys ovat loogisesti toisistaan riippuvia.

Tämän vuoksi on syytä tarkastella alkoholin osuutta, kiistan syntymishetkeä sekä tekijän ja uhrin välistä suhdetta samanaikaisesti. Taulukossa 4 on alkoholin osuus painotettu seuraavasti: juovuksissa = 0, jonkin verran päihtynyt = 1, selvä = 2. Kiistan syntymishetki: kiista syntynyt rikostilanteessa = 1, kiista ollut olemassa aikaisemmin = 2.

Taulukko 4. Alkoholin osuus suhteen läheisyyden ja kiistan syntymishetken vaihdella

Läheinen						Tuttava						Tuntematon					
alk. osuus						alk. osuus						alk. osuus					
kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_1	kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_2	kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_3
1	11	4	2	17	.53	1	70	9	4	83	.20	1	75	23	11	109	.38
2	7	5	11	23	1.17	2	16	3	8	27	.70	2	7	2	2	11	.55
yht.	18	9	13	40		yht.	86	12	12	110		yht.	82	25	13	120	

Taulukosta näkee selvästi, että alkoholin osuuden ja kiistan syntymishetken välillä vallitsee todellinen riippuvuussuhde eli alkoholi on useammin aggression kehittäjä kuin purkaja.

Keskiarvoista (\bar{X}_1 , \bar{X}_2 ja \bar{X}_3) näkyy, miten suuri osuus alkoholilla on läheisiin, tuttaviiin ja tuntemattomiin kohdistuvissa rikoksissa. Alemman rivin keskiarvot (1.17, .70 ja .55) ovat kaikki huomattavasti suurempia kuin rivillä 1 olevat keskiarvot (.53, .20, .38). Mitä suurempi keskiarvo on, sitä vähemmän alkoholilla on ollut osuutta rikoksissa. Taulukon perusteella voidaan sanoa, että alkoholi on useammin aggressiota kehittävää riippumatta siitä, onko uhri ollut tekijälle läheinen, tuttava vai tuntematon.

Saattaa vaikuttaa oudolta, että tuntemattomien kesken on ollut vanhoja kiistoja. Tähän on ollut syynä se, että vain ulkonäöltä tutut on luokiteltu tuntemattomiksi. Esimerkiksi alkoholin laitonta myyjää ei ole syytä luokitella tutuksi, vaikka tekijä mahdollisesti on asioinut aikaisemminkin hänen kanssaan.

Toisaalta nähdään, että tekijä on useammin ollut selvä silloin, kun uhrina on läheinen, kiistan syntyhetkestä riippumatta. Yksi syy tähän saattaa olla se, että läheisen surmaamisen tai pahoinpitelyn rajoitukset koetaan ankarina. Tämän vuoksi aggressiivisen käyttäytymisen rajoitukset murtuvat vasta voimakkaan paineen alaisina. Tällöin on yhdentekevää, onko tekijä juovuksissa vai selvä, sillä tekijä on usein täysin menettänyt kontrollikykyänsä.

Edellä muodostunutta käsitystä alkoholin funktiosta tukevat myös tutkimuksessa saadut rikospaikkaa koskevat tulokset. Voidaan olettaa, että sisällä asunnossa ratkotaan useammin vanhoja riitoja kuin ulkona, koska asunnossa seurustellaan useammin tuttavien kanssa.

Taulukko 5. Rikospaikka ja alkoholin osuus

rikospaikka	Alkoholin osuus: tekijä				N
	1 %	2 %	3 %	Yht. %	
sisällä	71	10	19	100	135
ulkona	67	21	12	100	164
yhteensä	(206)	(49)	(44)	100	299

$\chi^2 = 7,970 \quad df = 2 \quad P \text{ yli } 95 \%$

Tärkeintä taulukossa on se, että sisällä on selvin päin tehty rikoksia huomattavasti enemmän. χ^2 -arvo ei sinänsä merkitse paljon, koska suurimmat poikkeamat odotusarvosta ovat sarakkeen 2 kohdalla.

Rikoksen motiivista on vaikea tehdä johtopäätöksiä, koska esimerkiksi mustasukkaisuus on saattanut syntyä rikostilanteessa aviomiehen yllättäessä vaimonsa, tai tekijä on saattanut tuntea mustasukkaisuutta vuosikausia. Aineiston perusteella näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että juopuneiden kiistoissa on motiivi useimmiten syntynyt tilanteessa. Tapellaan viinapullosta, puiston penkillä istuvasta "Kassi-Hilmasta", riidelään epärehellisestä kortinpeluusta jne. Sitä vastoin selvänä kostetaan vanhat vankila-reissut, selvitetään entiset velat, surmataan aikaisemman rikoksen ilmitulon pelosta jne. Prosenttilukuja on tässä yhteydessä turha

Taulukko 6. Alkoholin osuus rikoksen lajin ja kiistan syntymishetken vaihdella

Murhat ja tapot						Kuol. joht. pah.pit.						Törkeät pah.pitelyt					
alk. osuus						alk. osuus						alk. osuus					
kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_1	kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_2	kiistan synt.h.	0	1	2	yht.	\bar{X}_3
1	25	4	3	32	.31	1	50	12	7	69	.38	1	83	20	7	110	.31
2	10	4	12	26	1.08	2	3	3	1	7	.71	2	16	3	9	28	.75
yht.	35	8	15	58		yht.	53	15	8	76		yht.	99	23	16	138	

esittää, koska perimmäistä motiivia on usein mahdoton saada selville.

Tutkimusaineistoon sisältyi 10 murhaa. Seitsemässä tapauksessa tekijä oli selvä. Koska murhan määritelmään kuuluu motiivin olomassaolo ennen rikosta, tukee tämä käsitystä alkoholin aggressiota synnyttävästä vaikutuksesta. Murhien lukumäärä on kuitenkin liian pieni johtopäätösten teko.

Taulukko 6:n perusteella näyttää melko varmalta, ettei alkoholin osuus väkivaltarikoksissa ole riippuvainen rikoksen lajista. Rikoksen laji on vakioitu. (Alkoholin osuuden luokkien painokertoimet: juovuksissa = 0, jonkin verran päihtynyt = 1 ja selvä = 2. Kiistan syntymishetki: kiista ollut olemassa = 1, kiista syntynyt tilanteessa = 2)

Alkoholin osuus on huomattavasti suu-

rempi silloin, kun kyseessä on välittömästi ennen rikosta alkunsa saanut kiista rikoksen lajista riippumatta ($\bar{X}_{11} < \bar{X}_{12}$).

Aineistoon kuuluvien rikosten väkivaltaisuus väheni tasaisesti ja merkitsevästi siirryttäessä murhista törkeisiin pahoinpitelyihin. Tästä voitaneen päätellä, että alkoholilla on sama useammin uusia aggressioita kehittävä vaikutus riippumatta aggressiivisen käyttäytymisen rajuudesta.

Lähdeviittaukset

- Helsingin raastuvanoikeuden rikosasiain asiakirjat
Helsingin raastuvanoikeuden rikosasiain tuomiokirjat
Kettil Bruun: *Drinking Behaviour in Small Groups*. Helsinki 1959
Kareen Svalastoga: *Homicide and Social Contact in Denmark*. The American Journal of Sociology, vol. 62, N:o 1
Veli Verkko: *Lähimmäisen ja oma henki*. Jyväskylä 1949
Marvin E. Wolfgang: *Patterns of Criminal Homicide*. Chatham 1958.